

ADALÉKOK AZ ELŐÍTÉLETESÉG MÉRTÉKÉNEK ÉS OKAINAK MEGISMERÉSÉHEZ A MAI MAGYARORSZÁGON

TANULMÁNYUNKBAN AZ ELŐÍTÉLETESÉG meglétét és mértékét a lakosság körében Magyarországon végzett reprezentatív kutatások és nemzetközi összehasonlító vizsgálatok adatain keresztül mutatjuk be az idegenelleneségen, a homoszexuálisokkal szembeni attitűdön és a romákkal kapcsolatos véleményeken keresztül. A tanulmány első felének leíró jellegű elemzését követően arra keressük a választ, hogy mi hat az előítéletesésre, azaz mely szocio-demográfiai jellemzők és miként hatnak az előítéletes viselkedésre, gondolkodásmódra. A Tárki Társadalomkutatási Intézet mintegy másfél évtizede azonos módszertani alappal kutatja az idegenellenesség alakulását, ezáltal számos, összehasonlításra alkalmas adat áll rendelkezésünkre a jelenlegi és a korábbi állapot bemutatására.

Az idegenellenesség mértéke a mai Magyarországon

2007 februárjában a felnőtt lakosság körülbelül negyede (27 %) választotta azt az idegenellenesnek tekinthető válaszalternatívát, mely szerint az országba menedékkérő be ne tehesse a lábát, a megkérdezettek 6 százaléka tekinthető idegenbarát-nak, szerintük ugyanis minden menedékkérőt be kell fogadni. A többség (a megkérdezettek 67 százaléka) mérlegelné a menedék nyújtásának, illetve megtagadásának kérdését.

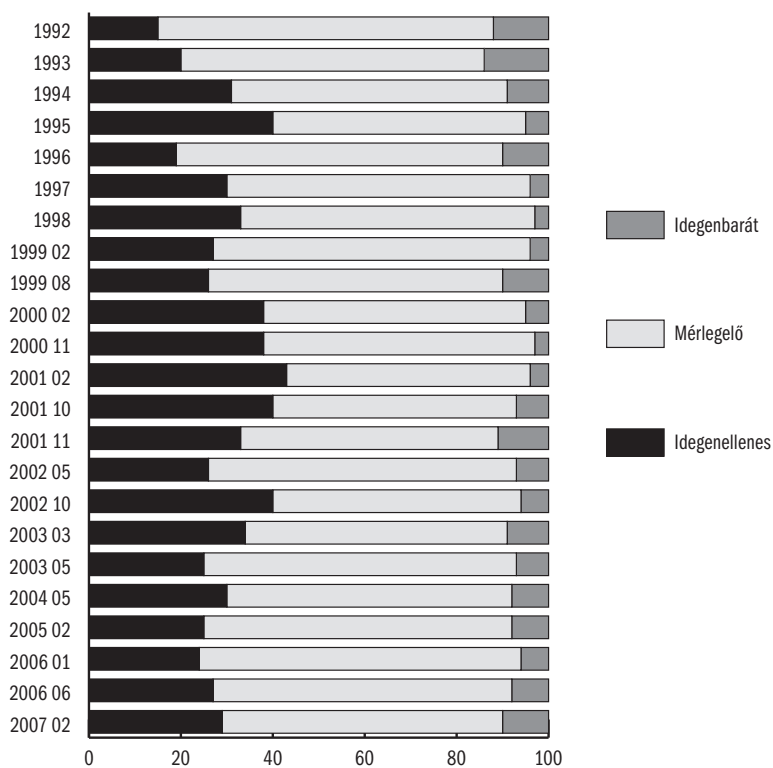
Mint az 1. ábrán látható, az idegenellenesség 2007 elején érzékelt állapota nem változott az előző évek eredményeihez képest, mintha az idegenellenesség mértéke „beállt” volna, vagyis a korábbi növekedés, majd ingadozás után¹ stabilizálódott.

A határon túli magyarokat szinte senki (4 %) nem említette, azaz ezt a csoportot gyakorlatilag senki nem utasítja el, ezzel szemben az arabokat, a kínaiakat, az oroszokat, illetve a románokat a mérlegelők zöme nem látná szívesen Magyarországon. A számok tehát azt mutatják, hogy a mérlegelő állítást vallók valójában inkább idegenellenesek.

A mérlegelőket minden évben megkérdeztük, hogy mely menekült csoportot nem fogadnák be szívesen. 2006 júniusában és 2007 februárjában a következő eredményt kaptuk (1. táblázat).

¹ Az ábrán látható trend elemzésénél figyelembe kell venni, hogy az adatfelvételek között eltérő időintervallum van, már csak azért is, mert egy-egy évben több felvételre került sor.

1. ábra: Az idegenellenesek, az idegenbarátok és a mérlegelők aránya a felnőtt magyar lakosságban belül 1992 és 2007 között (%)

Forrás: Tárki 1992–2007.

1. táblázat: A Magyarországra érkező különböző etnikumú menekültek befogadását elutasítók aránya (a mérlegelők körében, %)

	2006 június	2007 február
Határon túli magyar	4	4
Arab	82	87
Kínai	79	81
Orosz	75	80
Román	71	77
Piréz	59	68

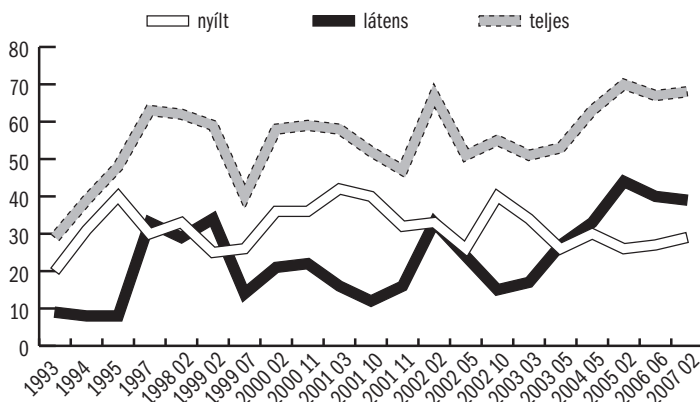
Forrás: Tárki Omnibusz-kutatás 2006. június és 2007. február.

Az etnikumok közé besoroltunk egy fiktív etnikumot is (a „pirézek”), azt vizsgálva, hogy velük szemben is megjelenik-e az idegellenesség vagy sem. Az 1. táblázat azt mutatja, hogy egy nem létező nemzet kapcsán is képesek vagyunk elutasítóan viselkedni. A „piréz” etnikum tagjait ugyanis a mérlegelők (növekvő) többsége nem engedné be az országba, s a többiek zöme sem a beengedő, hanem a „nem tudom” választ adta.

A mérlegelők közül azokat, akik a határon túli magyarok kivételével minden menedékkérőt elutasítanának rejtett idegenellenesnek tekintettük. Egy adott pillanatban a magyar lakosság idegenellenességét a nyílt és a rejtett idegenellenességének összege, a teljes idegenellenesség mutatja (2. ábra). Az ábrából kiolvasható, hogy a nyílt idegenellenesség arányának korábban már bemutatott stabilizálódásával egyidejűleg a rejtett idegenellenesség aránya 2002 és 2005 között gyorsan nőtt, s azóta meg is maradt ezen a magas szinten. Az eredmény – a teljes idegenellenesség mértékének megduplázódása 1993 és 2007 között.

2. ábra: A nyílt-, látens- és teljes idegenellenesség hullámonkénti megoszlása (%)

Forrás: 1993–2007 Tárki Omnibusz.

Ami az idegenellenesség társadalmi összetételét illeti, 2006 elején azt tapasztaltuk, hogy az átlagosnál (24 %) kissé nagyobb az idegenellenesség mértéke Nyugat- és Dél-Dunántúlon (30–31 %), falun (28 %), a legfeljebb nyolc osztályt végzettek körében (35 %), a nyugdíjasok között (30 %), a magukat szegénynek érzők és a demokráciában csalódottak csoportjában (33 illetve 34 %). 2007 februárjában azt tapasztaltuk, hogy akik szerint senkit sem szabad országunkba befogadni, tehát akik nyíltan idegenellenesek, azok jellemzően a középkorú (33 %) nyolc osztályt végzett emberek (40 %). A rejtett idegenellenességgel rendelkező személyekkel kapcsolatban azonban nem láttunk az adatokban kirívó szocio-demográfiai jellemzőt. A pirézekkel kapcsolatban az a két társadalmi csoport a legtoleránsabb (az egyetemisták és a tanulók), amelyek más (valós) etnikumok/nemzetek esetében is a leginkább befogadóbbak, de még körükben is elenyésző ez a szélsőségesen liberális álláspont. A pirézeket legerősebben az észak-magyarországi és észak-alföldi régió lakosai (76 %) valamint a legrosszabb helyzetű társadalmi csoportok utasítják el: a demokrácia mai állapotával elégedetlenek (72 %), a munkanélküliek (69 %) és a legfeljebb nyolc osztályt végzettek (68 %). A mérlegelők körében a pirézekkel kapcsolatos ellenérzést 2007 februárjában is mértük és azt tapasztaltuk, hogy tavalyhoz képest még mindig magas, illetve tovább nőtt azok aránya, akik nem engednék be őket az országba: míg 2006-ban a mérlegelő attitűdöt képviselő kérdezettek 59 százaléka,

2007-ben 68 százaléka szerint nem szabad őket menekültekként sem befogadni. A 2007-es adatok is megerősítették azt, hogy főként az észak-alföldi régió lakosai utasítják el leginkább a pirézek befogadását (77 %).

A felnőtt magyar lakosság ötödének (21 %) van személyes ismerősei között menekült. Mivel Magyarországon csupán néhány száz olyan személy él, aki jogi értelemben menekültnek tekinthető, ez azt sejteti, hogy az utca embere számára a menekült fogalom a joginál szélesebb: valószínűleg ide sorol minden itt élő vagy itt dolgozó, nem túl jómódú vagy/és nem a nyugati országokból származó külföldit. Ezt sejteti az is, hogy azokban a társadalmi csoportokban ismernek a legtöbben személyesen menekültet, amelyekben a legkönnyebben a mindennapi életben külföldiekkel találkozni, vagyis a budapestiek (32 %) és a felsőfokú iskolai végzettségűek (33 %).

Azok körében, akik ismernek menekültet, nem magasabb az idegenbarátok (5 %), de alacsonyabb (16 %) az idegenellenesek aránya. E szerint a személyes ismeretség hatására az idegenellenesség csökken, s a mérlegelő magatartás erősödik (a menekültet személyesen ismerő megkérdezettek 78 százaléka válaszolt így). Mivel viszont láttuk, hogy ez valójában rejtett idegenellenességet jelent, ezért arra következtethetünk, hogy a személyes ismeretség hatására csupán a nyílt idegenellenesség alakul át rejtett idegenellenességre.

2005-ben a CEORG (Central European Opinion Research Group) kutatási együttműködés keretében végzett Társi kutatás eredményei alapján azt láthattuk, hogy ez a mérsékelődő hozzáállás nem csupán Magyarországra volt jellemző a menekültek befogadásával kapcsolatban, hanem mind a négy visegrádi országban leginkább egyfajta mérlegelő attitűd volt jellemző 2005 februárjában.

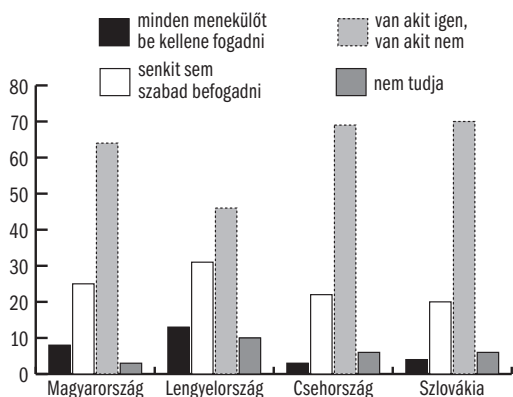
A menedékkérők száma a visegrádi országok közül Magyarországon volt a legalacsonyabb és Szlovákiában a legmagasabb 2004-ben: az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának jelentése szerint Magyarországon 2004-ben 1600-an, Csehországban 5460-an, Lengyelországban 8080-an és Szlovákiában 11350-en kértek menedéket. Ezek az értékek jelentősen elmaradnak az Unióban legnépesebb célországaiába, azaz az Egyesült Királyságba érkező 40 ezer, illetve a Svédországba érkezett 23 ezer kérelmezőtől.

2005-ben az adatok azt mutatták, hogy míg a szlovák, cseh és magyar felnőtt lakosság durván kétharmada van az úgynevezett mérlegelő állásponton (misperint a menekültek közül van, akiket be kellene fogadni, és van akiket pedig nem), addig a mérlegelők aránya Lengyelországban alacsonyabb, 46 százalék volt. Ezzel párhuzamosan a lengyelek – a másik három vizsgált országgal szemben – nagyobb arányban helyezkedtek a két szélső álláspontra: 13 százalékuk szerint Lengyelországnak minden menekültet be kellene fogadni, míg 31 százalékuk szerint pedig senkit sem. A magyar, a cseh és a szlovák válaszadók hasonlóan vélekedtek a menekültek befogadásáról, bár Magyarországon az idegenbarátok aránya relatíve magas: míg az idegenbarátnak vagy talán inkább „szuper-liberális”-nak tekinthető álláspontot, miszerint minden menekültöt be kell fogadni, a magyarok 8 százaléka képviselte, addig a szlovákok 4 százaléka, a cseheknek pedig 3 százaléka vélekedett így.

Idegenellenesnek – azaz minden menekültet elutasítónak – tekinthető a magyarok 25, a csehek 22 és a szlovákok 20 százaléka (3. ábra).

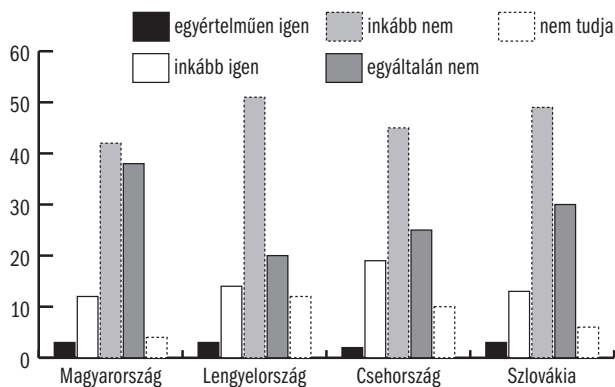
3. ábra: Mit gondol, be kell-e fogadni a menekülteket?
(a válaszok százalékos megoszlása a felnőtt lakosság körében)

Forrás: CEORG 2005. február (Magyarország: TÁRKI, Lengyelország: CBOS, Csehország: CVVM, Szlovákia: FOCUS.)

A bevándorlókkal kapcsolatban mind a négy visegrádi országban meghatározó vélemény, hogy nincs szükség rájuk: legnagyobb arányban a magyar és a szlovák válaszadók (80 illetve 79 %) gondolták úgy, hogy inkább nincs, illetve egyáltalán nincs szükség bevándorlókra, míg Csehországban és Lengyelországban mintegy 10 százalékkal kevesebben, 70 illetve 71 százalékban vélték így. Ez a fajta vélekedés a menekültekkel kapcsolatos félelemre utal, amely egyelőre indokolatlan Magyarország esetében, tekintetbe véve, hogy az évi 1600 menedékkérelem elenyésző a legtöbb Európai Unió tagállam értékeihez viszonyítva (4. ábra).

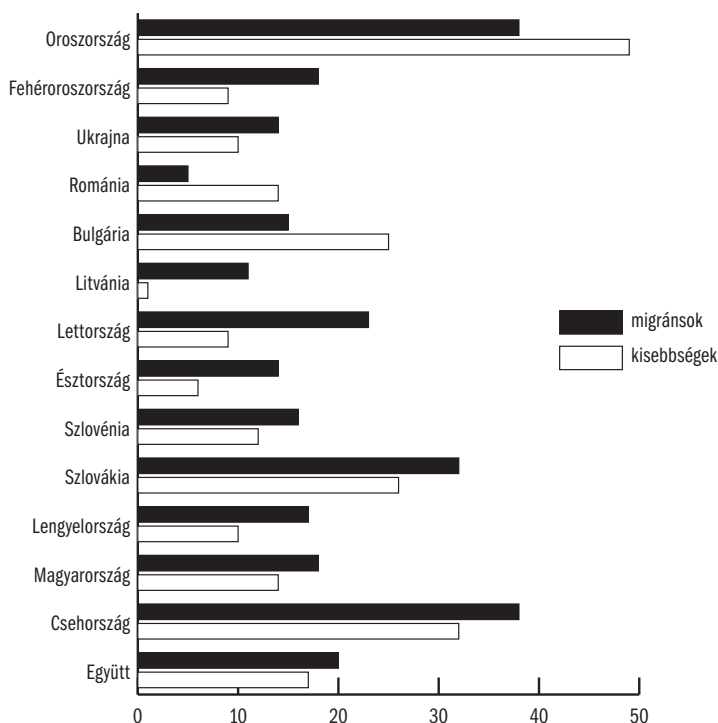
4. ábra: Szüksége van-e az országnak bevándorlókra?
(a válaszok százalékos megoszlása a felnőtt lakosság körében)

Forrás: CEORG 2005. február (Magyarország: TÁRKI, Lengyelország: CBOS, Csehország: CVVM, Szlovákia: FOCUS.)

A kérdés az volt, hogy kell-e félni az ország békéjét és biztonságát a felsorolt két belső „veszélyforrástól” (az adott országban élő etnikai kisebbségek és migránsok illetve menekültek). A 5. ábrán lentől fölfelé haladva találjuk a közép-európai, majd a balti EU-országokat, ezt követi a két legutóbb csatlakozott ország, s végül három volt szovjet tagköztársaságot, amelyek EU-s csatlakozása egyelőre nincs napirenden.

5. ábra: Az ország biztonsága és békéje szempontjából a nemzeti kisebbség(ek)et és a migránsokat illetve menekülteket meglehetősen vagy nagymértékben veszélyforrásnak tartók aránya tizenhárom közép-(kelet)-európai országban (%)

Forrás: Új Európa Barométer – TÁRKI, 2005.

A vizsgált tizenhárom ország lakosainak körülbelül ötöde tartja az ország szempontjából veszélyforrásnak a kisebbségeket és a migránsokat. Ebbe azonban bele kell érteni az adott ország nemzeti kisebbségeit is, ami azt jelenti, hogy ebből a szempontból az adatok valószínűleg alulbecslik a veszélyérzetet.

Egy másik 2005-ös nemzetközi kutatás, a Magyarországon a TÁRKI részvételével végzett Új Európa Barométer összehasonlító vizsgálata szerint is kimutatható, hogy a vizsgálatban részt vevő mind a tizenhárom poszt-szocialista ország esetében a lakosság veszélyforrásként érzékeli az adott országban élő etnikai kisebbségeket és migránsokat illetve a menekülteket.

Mindkét belső veszélyforrástól (de főleg az adott országban élő nemzeti és/vagy etnikai kisebbségektől) az átlagosnál nagyobb arányú a félelem Oroszországban, valamint (inkább a migránsoktól) Csehországban és Szlovákiában. Bulgáriában a kisebbségek jelentik a veszélyérzet fő forrását. A belső veszélyérzet mindkét veszélyforrás szempontjából átlag alatti Litvániában, Észtországban és Ukrajnában, és valamivel kevésbé elmaradva az átlagtól Magyarország és Szlovénia is ide sorolható. Romániában a migránsok, Lettországban, Fehéroroszországban és Lengyelországban a kisebbségek nem okai félelemnek.

Az előzővel egybeeső magyar részvétellel történő nemzetközi European Social Survey (ESS) című kutatás eredménye, hiszen e vizsgálat szerint is a felnőtt magyar lakosság közel egyharmada (32 %) vélekedik úgy, hogy összességében véve Magyarország inkább rosszabb hely lett azzal, hogy más országból származó emberek ide jöttek élni. Minden tizedik kérdezett szerint azonban a bevándorlók jobbat tettek az országot (11 %), míg tízből hatan bizonytalanok abban a kérdésben, hogy milyen hatással vannak országunkra a betelepülők. A nők (25 %), az idősebbek (36 %) és az alapfokú végzettséggel rendelkezők (41 %) az átlagosnál magasabb arányban gondolják azt, hogy összességében véve országunk rosszabb hely lett azzal, hogy külföldiek telepedtek le az országban.

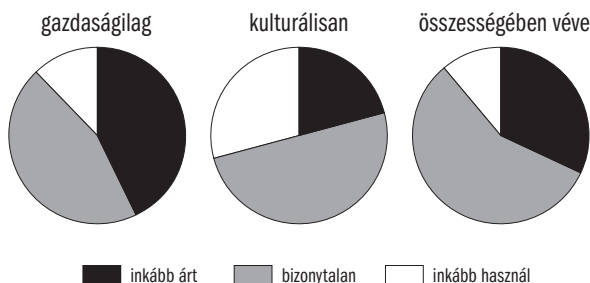
A harmadik, általunk bemutatott nemzetközi kutatás az „Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata”, amelyben Magyarországon kívül még huszonhárom ország lakosai vettek részt 2005 második felében. A kutatás egyik eredménye, hogy a magyar lakosok közel egyharmada (32 %) szerint általánosságban véve Magyarország rosszabb hely lett azáltal, hogy más országból származó emberek itt telepedtek le. Idegenellenesség terén az összes vizsgált országhoz képest az élmezőnyben vagyunk.

A bevándorlókkal szembeni lakossági attitűdöt nemcsak általában, hanem két külön dimenzióban, a gazdasági és a kulturális életre gyakorolt hatásuk megítélése alapján is megvizsgáltuk. Az adatok azt mutatják, hogy a véleménnyel rendelkezők körében a domináns nézet az, hogy Magyarország kulturális életét inkább gazdagítják a bevándorlók (az 1500 válaszadó közül 29 százalék vélekedik így), azonban gazdaságilag negatív hatással vannak országunkra (a kérdezettek 43 százaléka gondolja ezt). Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a bevándorlóknak az országra gyakorolt hatása megítélésében – mind az általános vélekedésben, mind pedig a két külön szegmenst tekintve – nagyon magas a bizonytalanok aránya: tízből öten-hatan nem tudtak választ adni kérdésünkre (6. ábra).

Az ESS kutatásban részt vevő huszonnégy országot összehasonlítva Magyarország az élmezőnyben foglal helyet a tekintetben, hogy mekkora azok aránya, akik szerint a bevándorlók negatív hatással vannak országukra. Az idegenellenesség ilyen típusú mérése alapján a mezőnyt két dél-európai ország (Görögország és Portugália) és Észtország vezeti: tíz görög lakosból öten, míg tíz portugálból és tíz észt lakosból négyen gondolják azt, hogy hazájukra ártalmas hatással vannak az odatelepülő külföldiek. A lista végén inkább északi országokat (Izland, Finnország, Svédország),

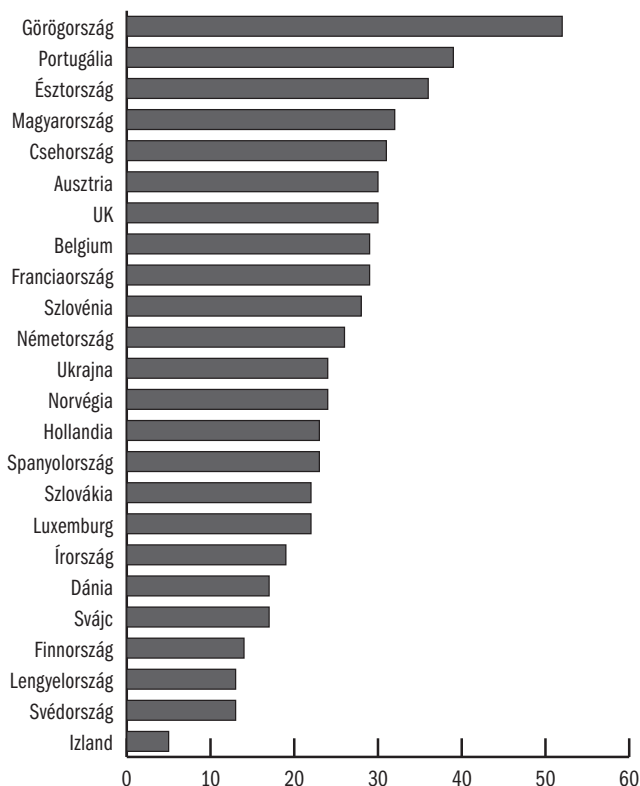
valamint Lengyelországot találjuk: itt tízből mindössze egy-két lakos vélekedik a többséggel ellentétesen, szerintük ugyanis inkább pozitív hatással vannak a bevándorlók országuk életére. A magyarok a cseh és az osztrák lakosokkal vannak közel megegyező véleményen a kérdésre adott válaszok tekintetében (7. ábra).

6. ábra: Árt vagy használ Magyarországnak a bevándorlók jelenléte? (%)

Forrás: ESS (European Social Survey) EUTE – TÁRKI, 2005.

7. ábra: Inkább árt az országuknak az, hogy más országból származó emberek letelepedtek náluk (%)

Forrás: ESS (European Social Survey) EUTE – TÁRKI, 2005.

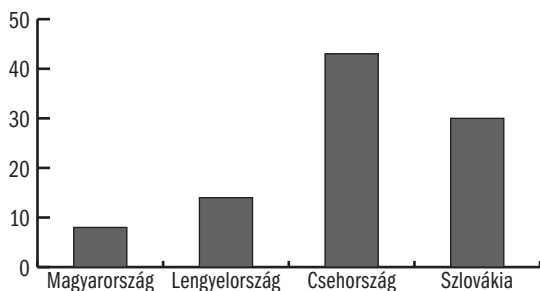

Az előítéletesség mértéke és a homoszexuálisok iránti attitűd Magyarországon a környező országok viszonylatában

A bevándorlókkal, illetve menekültekkel szembeni előítéletes viselkedésen kívül azt is mértük, hogy milyen magatartást tanúsítanak az emberek a homoszexuálisokkal szemben. Egy 2005 októberében végzett közép-európai összehasonlító kutatás kimutatta, hogy a négy visegrádi ország közül a magyarok a legelutasítóbbak az azonos neműekkel szemben, és ezzel vélhetően összefügg az is, hogy

A vizsgált négy közép-európai ország közül Magyarországon a legalacsonyabb azok aránya, akiknek van homoszexuális ismerőse (8. ábra).

8. ábra: A homoszexuális ismerősökkel rendelkezők aránya Magyarországon, Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban (%)

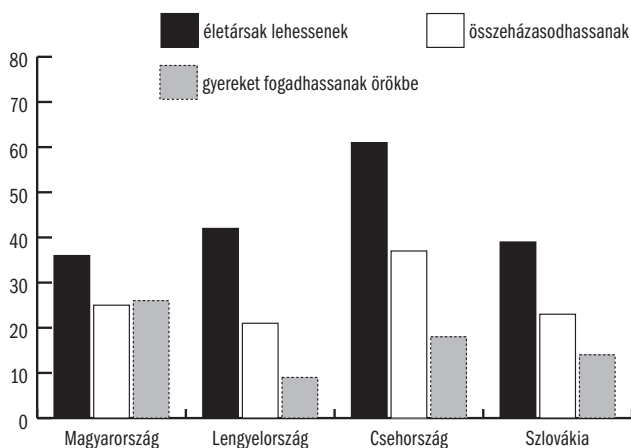
Forrás: CEORG – TÁRKI 2005. október.

Feltételezéseink szerint az eredmények mögött olyan, az országok között meglévő különbségek húzódnak meg magyarázatként, mint a homoszexuálisok eltérő aránya a vizsgált országokban, valamint a homoszexuális lét „vállalhatósága”, sőt az is, hogy mennyire (médiá) „ügy” a homoszexualitás az adott társadalomban.

Az azonos neműek családalapítással kapcsolatos lehetőségeinek megítélésében nem mutatkozik meg az előzőekben tapasztalt eltérés a négy társadalom „hőfokában”. Mind a négy országban a leglazább családformát, az élettársi viszonyt tolerálják a leginkább: Csehországban kiugróan magas a tolerancia szintje, hiszen a válaszolók csaknem kétharmada elfogadhatónak tarja az élettársi, és valamivel több, mint minden harmadik megkérdezett a házassági kapcsolatot. Ugyanakkor, míg a gyerek örökbefogadását a csehek, a lengyelek és a szlovákok is sokkal kevésbé engedélyeznék, mint a homoszexuálisok közötti házasságot vagy az élettársi kapcsolatot, a magyarok az örökbefogadást és a házasságot azonosan ítélik meg, ami talán e kérdés nagyobb médiabeli szereplésével függ össze (9. ábra).

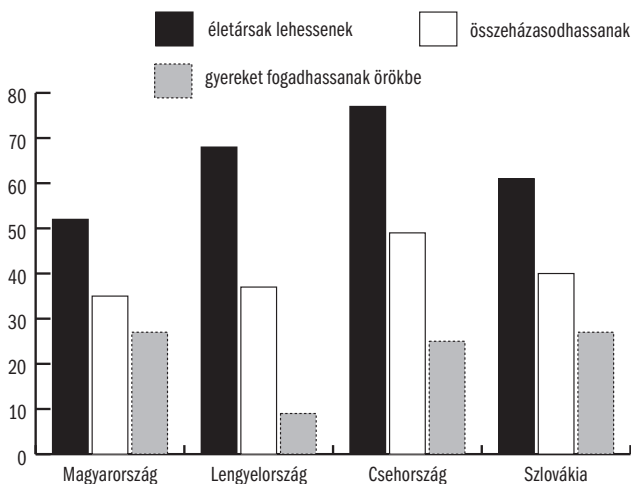
A 9. és a 10. ábrát összehasonlítva vélelmezzük, hogy az azonos neműek családalapításával kapcsolatos véleményekre erősen hat, hogy a megkérdezett ismerőse személyesen homoszexuális embert. Mind a négy országban és – a lengyelek és magyarok örökbefogadással kapcsolatos véleményét kivéve – mindhárom szempontból az átlagnál sokkal toleránsabbak azok, akik ismerőseinek körében él homoszexuális ember.

9. ábra: A homoszexuálisokkal kapcsolatos vélemények Magyarországon, Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban: azok aránya, akik egyetértenek azzal, hogy a homoszexuálisok...(%)

Forrás: CEORG – TÁRKI 2005. október.

10. ábra: A homoszexuálisokkal kapcsolatos vélemények megoszlása Magyarországon, Lengyelországban, Szlovákiában és Csehországban, a homoszexuálisokat ismerők körében: azok aránya, akik egyetértenek azzal, hogy a homoszexuálisok...(%)

Forrás: CEORG – TÁRKI 2005. október.

Romákkal szembeni előítéletek Magyarországon

A harmadik általunk vizsgált csoporttal, azaz a romákkal szembeni előítéletekkel számos tanulmány foglalkozik. Ebben a tanulmányban egy olyan adatsort mutatunk be, amely alapja volt a későbbiekben bemutatásra kerülő, az előítéletek hatását gyakorló tényezőket vizsgáló regressziós modellnek.

A TÁRKI 2005 decemberében 1000 18 év feletti magyar állampolgár megkérdezésével végzett közvélemény kutatásának eredménye szerint a megkérdezettek csaknem kétharmada többé-kevésbé egyetért azzal az erősen rasszista állítással, miszerint „*a bűnözési hajlam a cigányok vérében van*”. A magyar felnőtt lakosság négyötöde szerint a „*romák gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni*”.

A felmérés során négy állítás mérte a romákkal kapcsolatos előítéletek alakulását. Két állítás a bűnözés és az etnikai hovatartozás feltételezett összefüggésére vonatkozott, egy a szociális ellátások elosztására, egy pedig a romák munkával kapcsolatos feltételezett attitűdjeire kérdezett rá.

Módszertani kísérletként a kérdőívek egyik felében a roma, másik felében a cigány megnevezést használtuk, ez azonban nem befolyásolta érdemben a válaszok megoszlását.

Azzal az erőteljesen rasszista állítással, miszerint „*a bűnözési hajlam a cigányok vérében van*” 2005 végén a megkérdezettek 62 százaléka teljesen vagy inkább egyetértett. Ennek az állításnak a „politikailag korrekt” változatával, miszerint „*a romák között ugyanynyi a bűnöző, mint a hasonló körülmények között élő nem romák között*” a megkérdezettek összesen 48 százaléka értett egyet. Összesítve a teljes mértékben és az inkább egyetértők arányát, minden tizedik felnőtt magyar lakos gondolja úgy, hogy a romáknak több támogatást kell adni, mint a nem romáknak, és 80 százalékuk szerint a „*romák gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni*”. Érdemes továbbá megjegyezni a „nem tudom” válaszoknak nagyon alacsony volt az aránya, ami azt jelenti, hogy a lakosság döntő többségének határozott véleménye van ezekről a kérdésekről.

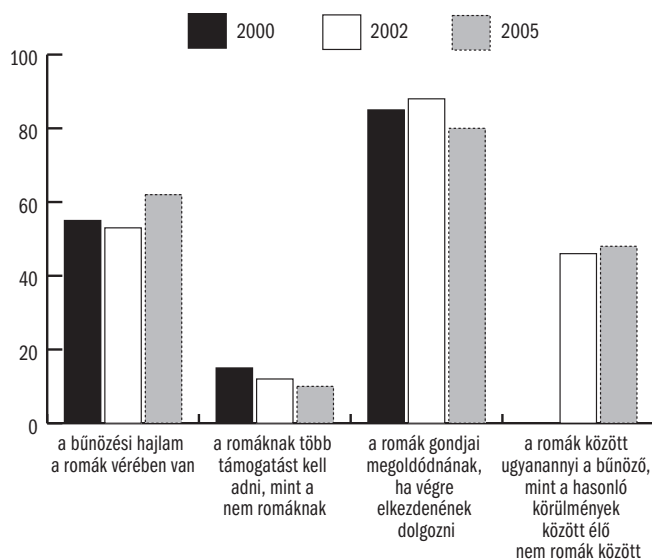
Összehasonlítva a 2005. évi kutatás eredményeit a 2000-ben és 2002-ben azonos kérdésekre adott válaszokkal, megállapíthatjuk, hogy továbbra is erősek a romákkal szembeni előítéletek. Lényeges elmozdulást a feltételezett bűnözési hajlam és a munkával kapcsolatos állítások esetében tapasztaltunk. Míg ugyanis 2000-ben a válaszadók 55 százaléka, 2002-ben pedig 53 százaléka értett egyet azzal, hogy „*a bűnözési hajlam a romák vérében van*”, ez az arány 2005-re 62 százalékra nőtt. Azok aránya viszont, akik egyetértettek azzal, hogy „*romák gondjai megoldódnának, ha végre elkezdenének dolgozni*”, 2002-ben mért 88 százalékról 80 százalékra esett vissza (11. ábra).

Adalékok az előítéletesség okainak megértéséhez

Ebben a rövid fejezetben a legalapvetőbb szocio-demográfiai tényezők, illetve a személyes kapcsolat létének hatását vizsgáljuk az előítéletesség három típusának alakulására.² Vizsgálatunk tárgya a homoszexuálisokkal, a romákkal és a menekültekkel szembeni előítéletesség alakulása.

² Természetesen az előítéletesség okainak vizsgálatára az itt található egyszerűsített modell nem alkalmas, mint ahogy korábbi kutatásokból tudjuk, hogy például az idegenellenesség bekövetkezésének esélye az ebbe a modellbe be nem vont tényezőkkel erősen összefügg (lásd Tóth Pál Péter áttekintését, *Tóth 2004*). Ilyen például:

11. ábra: A romákkal kapcsolatos lakossági vélemények – az egyetértők aránya az összes megkérdezett körében 2000–2005 (%)

Forrás: TÁRKI-Omnibusz, 2000/12, MTA Pszichológiai Intézet – TÁRKI: „Vélemény” című kutatás, 2002/05, 2005/12. Az ábra összevont és kerekített adatokat tartalmaz.

Az adatok a TÁRKI Omnibusz kutatásaiból³ származnak, amelyek a magyar felnőtt lakosságra országosan reprezentatív felmérések. Az előítéletesség esélyét vizsgáló három kérdéscsoport a következő volt:

– Homofóbia: *Ön mit gondol, az azonos nemű pároknak, tehát a homoszexuálisoknak joguk legyen-e a házasságot kötni egymással? Ön mit gondol, az azonos nemű pároknak, tehát a homoszexuálisoknak joguk legyen-e a hivatalosan elismert élettársi kapcsolatra, melyben megilletnék őket az élettársi viszonyhoz kapcsolódó gazdasági jogok, mint például az örökhatóság, adókedvezmények igénybevétele stb? Ön mit gondol, az azonos nemű pároknak, tehát a homoszexuálisoknak joguk legyen-e gyermekek örökbefogadására?*

– a többségi vélemény percepciója (Enyedi, Fábán & Sik 2004), vagyis a többség idegenellenességéről alkotott vélemény és az idegenellenesség érzése szorosan összefügg: az idegenbarátok alacsonyabb, a mérlegelők magasabb, az idegenellenesek igen magas idegenellenességet érzékelnek maguk körül.

– A jobb gazdasági, illetve munkaerőpiaci helyzet, magasabb jövedelem, a javuló társadalmi pozíció, ami megteremti a tolerancia luxusának lehetőségét (Fábán & Sik 1996).

– A politikai meggyőződés, illetve olyan értékrendi jellemzők, mint a tekintélyvűség, az elégedettség vagy az anomia mértéke (Csepele et al 1998; Fábán & Sik 1996).

– A hírfogyasztás mértéke (Sik 2002).

3 A három Omnibusz kutatás adatfelvétele 2005 októberében és decemberében, valamint 2006 januárjában zajlott.

– Romaellenesség:⁴ *A következő, cigányokkal/romákkal kapcsolatos véleményekkel mennyire ért vagy nem ért egyet? A bűnözési hajlam a cigányok/romák vérében van. A cigányoknak/romáknak több támogatást kell adni, mint a nem cigányoknak/romáknak. A cigányok/romák gondjai megoldódnának, ha végre elkezdénének dolgozni.*

– Idegenellenesség: *Ön mit mondana? Magyarországnak minden menekültöt be kellene fogadnia, senkit sem szabad befogadnia vagy van, akit igen, van akit nem?*

A három többváltozós logisztikus regressziós modellel azt vizsgáltuk, hogy milyen együttes hatásuk van az előítéletesség három típusára (a homoszexuálisokkal, a romákkal és a menekültekkel szembeni előítéletességre) a legalapvetőbb szociodemográfiai változóknak és a személyes kapcsolat létének. A három modell függő változója mindig dichotom volt: előítéletes (1) vagy nem az (0). A három függő változó létrehozásának technikája a következő volt:

– A homoszexuálisokkal szemben előítéletesen viselkedő csoportok tagjai azok lettek, akik szerint egyértelműen ne legyen joguk az azonos nemű pároknak sem házasságkötésre, sem pedig hivatalosan elismert élettársi kapcsolatra, valamint teljes mértékben ellenzik, hogy gyermeket fogadhassanak örökbe. A felnőtt magyar lakosság 36 százaléka tekinthető e módszerrel számolva homofóbnak.

– A romákkal szemben azt tekintettük előítéletesnek, aki teljes mértékben egyértelműen azzal az állítással, miszerint „*A bűnözési hajlam a cigányok vérében van*” illetve, hogy „*A cigányok gondjai megoldódnának, ha végre elkezdénének dolgozni*” és egyáltalán nem értett egyet azzal, hogy „*A cigányoknak több támogatást kell adni, mint a nem cigányoknak*”. Az ily módon számolt romaellenesség a lakosság 19 százaléka volt jellemző.

– A menekültekkel szembeni előítéletességet azzal mértük, hogy a lakosság hány százaléka gondolja úgy, hogy Magyarországnak egy menekültöt sem szabadna befogadnia; ez az arány 24 százalék volt.

A modell független változóit (a kérdezettek neme, korcsoportja, lakhelyük település típusa, valamint iskolai végzettsége) minden évben azonos módon kérdeztük, és ehhez társult az a kérdés, hogy van-e adott személynek az adott csoporthoz tartozó (homoszexuális, roma vagy menekült) ismerőse. A felnőtt magyar lakosság 34 százaléka van roma, 21 százaléka menekült,⁵ míg 8 százaléka homoszexuális ismerőse.

Korábbi kutatások eredményei alapján (a xenofóbia kutatásokból vett példákkal illusztrálva állításainkat) azt feltételezzük, hogy

- az idősebbek sokkal előítéletesebbek, mint a fiatalok, és a középkorúak a két szélső korcsoport között helyezkednek el (*Fábián 1999; Sik 2002*),
- a település nagyságával csökken az előítéletesség mértéke (*Fábián & Sik 1996*),

⁴ Az autosztereotípiá hatásának kiszűrése érdekében az elemzésből kizártuk a mintába került (a kérdező által roma származásúnak ítélt) 6 százalék roma kérdezetet.

⁵ Az alapján, hogy minden ötödik válaszadó állítja, hogy van menekült ismerőse, feltételezzük, hogy a menekült fogalma alatt a bevándorlókat, betelepülteket is értik egyben.

- az iskolai végzettség növekedésével csökken az előítéletesség mértéke (*Csepeli et al 1998; Sik 2002*),
- ha van személyes ismerős az előítélettel sújtott társadalmi csoportban, akkor alacsonyabb lesz az előítélet mértéke⁶ (*Discrimination 2007*).

A 2. táblázat alapján az előítéletesség három típusa esetében a következő megállapításokra juthatunk:

- a homoszexuálisokkal szembeni előítéletesség esélye az átlagosnál nagyobb a férfiak, a középkorúak vagy idősebbek és a budapestiek körében,
- a romákkal szembeni előítéletesség esélye az átlagosnál nagyobb a városiak és a középfokú iskolai végzettségűek körében,
- a menekültekkel szembeni előítéletesség esélye az átlagosnál nagyobb a férfiak, a középkorúak és a személyes ismerőssel nem rendelkezők körében.

2. táblázat: A szocio-demográfiai változók és a személyes kapcsolat hatása az előítéletesség három típusa bekövetkezésének esélyére (logisztikus regresszió*)

	Homoszexuálisokkal szembeni előítéletesség		Romákkal szembeni előítéletesség		Menekültekkel szembeni előítéletesség	
	(Exp.)β	Sig.	(Exp.)β	Sig.	(Exp.)β	Sig.
Nő	,709	,010	1,054	,760	,755	,066
Fiatal	,729	,041	,785	,228	,806	,236
Idős	1,312	,109	,768	,233	1,241	,254
Budapest	1,461	,039	,369	,001	,966	,878
Falu	,993	,960	,737	,106	1,283	,135
Alapfokú végzettség	1,102	,547	1,189	,398	1,020	,912
Felsőfokú végzettség	,999	,997	,499	,055	,374	,004
Van személyes ismerőse	,704	,180	1,004	,985	,620	,021
Constans (Wald)	5,598	18,195	19,152			
Nagelkerke R Square	,035	,045	,049			

* A referencia csoportok: férfi, középkorú, városi, középfokú végzettségű, nincs az adott társadalmi csoportba tartozó személyes ismerőse.

A fentiek alapján egyik általános megállapításunk az lehet, hogy az előítéletesség esélyét nem azonos módon határozzák meg a legelemibb szocio-demográfiai tényezők, tehát nem csak az nem igaz, hogy az előítéletességnek lenne valamilyen időtől és társadalomtól független modellje, de még ugyanabban a társadalomban és ugyanabban a korszakban is másként viselkednek a társadalmi csoportok attól függően, hogy mi az előítélet tárgya. Így például a budapestiek inkább homoszexuális-ellenesek, a városiak inkább romaellenesek.

Jól érzékelhető az előítéletesség bekövetkezése esélyének szituáció-függése a 3–4. táblázatban. Mint azt a regressziós modellből már tudjuk, a romákkal szemben a városiak és a falusiak előítéletesebbek, mint a budapestiek. A 3. táblázatból azon-

⁶ Az EU 25 országában megkérdezettek 55–55 százalékának volt a kisebbségekhez tartozó, illetve fogyatékos, 44 százalékának a többségitől eltérő valláshoz tartozó, illetve 35 százalékának volt homoszexuális személyes ismerőse vagy barátja. Ezek a csoportok az átlagnál érzékenyebbek a diszkrimináció elterjedtségére.

ban az is kiolvasható, hogy míg a budapestiek körében a roma ismerős léte vagy hiánya alig hat az előítéletesség esélyére, addig a roma személyes kapcsolat városban növeli, falun csökkenti a romaellenesség bekövetkezésének valószínűségét. Vagyis ugyanaz a változókombináció a különböző helyszíneken eltérő módon hat. Feltételezhetjük például, hogy

- ha alacsony az előítéletesség mértéke, akkor a kapcsolatok általi szocializáció elerőtlenedik,
- ha nagy az előítéletesség mértéke, akkor az interetnikus kapcsolatok nagyobb létszám mellett (ahol nagyobb az esélye a személytelen konfliktusoknak és a sztereotipizálásnak) növelik, kisebb lélekszám mellett (ahol a konfliktusok is személyesebbek, s akár rossz, akár jó az interetnikus kapcsolat, ezek „emberarcúak”) csökkentik az előítéletesség esélyét.

3. táblázat: A romákkal szembeni előítéletesség mértéke személyes ismerős léte és településtípus szerint (%)

Településtípus	Előítéletesség	Ismerős		Összesen
		nincs roma ismerőse	van roma ismerőse	
Budapest	nem előítéletes	89	92	91
	előítéletes	11	8	9
	összesen	100	100	100
Város	nem előítéletes	83	74	77
	előítéletes	17	26	23
	összesen	100	100	100
Község	nem előítéletes	72	85	81
	előítéletes	28	15	19
	összesen	100	100	100

A következő, 4. táblázat utolsó oszlopa azt mutatja, hogy a homoszexuálisokkal szemben előítélet kialakulásának valószínűsége a kor növekedésével egyre magasabb. Ugyanakkor, ami nem olvasható ki a regressziós modellből, láthatjuk, hogy míg középkorúak és idősebbek körében nincs eltérés a homoszexuálisok megítélésében településtípusonként, addig a más településtípusokon élőkhez képest a budapesti fiatalok kiugró mértékben homofóbok.

Ugyanakkor vannak olyan társadalmi jellemzők, amelyek a vizsgált három előítéletesség esetében azonos módon viselkednek. Így a fiatalság mindhárom esetben csökkenti az előítéletesség valószínűségét, s közel áll ehhez a helyzethez, ha a válaszoló nő, felsőfokú iskolai végzettségű, és van az adott csoportból személyes ismerőse. Nem tárgya ennek a cikknek az előítéletesség kialakulása modelljének általánosabb elmélete, de ehhez hasznos adalék lehet annak belátása, hogy e tényezőkben „lehet valami”, ami az előítéletesség esélyét annak tárgyától függetlenül csökkenti:

- A fiatalok és a nők ártatlansága?
- A személyes ismerős általi megismerés szocializáló hatása? A *kontaktuselmélet* (Allport 1977) szerint segíthet, ha a különböző csoportok tagjai (gyak-

rabban) találkoznak, mert ilyenkor kialakulhat köztük személyes kapcsolat. Pozitív kapcsolat akkor jöhet létre, ha a különböző csoport tagjai egyenlő státusban vannak.

– A főiskola és egyetem civilizációs hatása? Az iskolázottság például csökkentheti az idegenellenességet azáltal, hogy az iskolázottabbak több társadalmi erőforrással rendelkeznek, s ennek következtében képesek vállalni azt a fajta konkurenciát, ami a menekültek munkaerőpiaci jelenlétéből adódik. De feltételezhetjük az iskolai végzettség hatása mögött egy nyitottabb világszemlélet jelenlétét, hiszen a tudás révén – függetlenül az oktatási rendszer deklarált céljaitól – nagyobb eséllyel alakul ki egy szélesebb társadalmi perspektíva, mely révén az egyén képes az etnocentrikus nézőpontra felül emelkedni. Továbbá az iskolázottabbak, ha nem is kedvelik a menekülteket, valószínűleg jobban ismerik a menekültekkel kapcsolatos nemzetközi kötelezettségeket, avagy a kommunikatív helyzetekre jellemző normatív elvárásokat, s igyekeznek valódi véleményüket eltitkolva politikailag korrekt válaszokat adni.

4. táblázat: A homoszexuálisokkal szembeni előítéletek mértéke korcsoport és településtípus szerint (%)

Korcsoport	Előítéletek	Településtípus			Összesen
		Budapest	Város	Község	
Fiatal (18-39 éves)	nem előítéletes	58	72	73	70
	előítéletes	42	28	27	30
	összesen	100	100	100	100
Középkorú (40-59 éves)	nem előítéletes	61	62	65	63
	előítéletes	39	38	35	37
	összesen	100	100	100	100
Idős (60 év feletti)	nem előítéletes	54	60	52	56
	előítéletes	46	40	48	44
	összesen	100	100	100	100

Ennek fényében azok a helyzetek érdekesek, ahol ezek a tényezők NEM csökkentik az előítéletek mértékét. A fenti modellben három ilyen helyzetet figyelhetünk meg: ha a válaszoló nő, illetve ha ismer személyesen romákat, az nem csökkenti a romákkal szembeni előítéletek mértékét, illetve a felsőfokú végzettség nem csökkenti a homoszexuálisokkal szembeni előítéletek kialakulásának esélyét.

DENCŐ BLANKA & SIK ENDRE

IRODALOM

ALLPORT, G. W. (1977) *Az előítélet*. Bp.
 CSEPELI GYÖRGY, FÁBIÁN ZOLTÁN & SIK ENDRE
 (1998) Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In: KOLOSI TAMÁS (et al.) (szerk.): *Társadalmi Ríport 1998*. Budapest, TÁRKI, pp. 458–489.

Discrimination in the EU (2007) Special Eurobarometer 263.

ENYEDI ZSOLT, FÁBIÁN ZOLTÁN & SIK ENDRE
 (2004) Nőttek-e az előítéletek Magyarországon? In: KOLOSI T. (et al.) (szerk.): *Társadalmi Ríport 2004*. Budapest, TÁRKI, pp. 375–399.

- FÁBIÁN ZOLTÁN (1999) *Tekintélyelvűség és előítéletek*. Budapest, Új Mandátum.
- FÁBIÁN ZOLTÁN & SIK ENDRE (1996) Előítéletesség és tekintélyelvűség. In: ANDORKA R., KOLOSIT. & VUKOVICH GY. (szerk.): *Társadalmi Ríport 1996*. Budapest, TÁRKI, pp. 381–412.
- SIK ENDRE (2002) Idegenellenesség Magyarországon 1998-ban. In: *Magyarország és a magyar kisebbségek*. Budapest, MTA Műhelytanulmányok, pp. 163–174.
- TÓTH PÁL PÉTER & TURAI TÜNDE (2004) A magyar lakosság külföldiekhez való viszonyáról szóló szakirodalom összefoglalása. In: TÓTH PÉTER PÁL (szerk.): *Külföldiekkel vagy idegekkel...* NKI Kutatási Jelentések, 76, pp. 71–108.

